

Raamatun kääntämisen periaatteita

JOHDANTO

Vuosi 2012 on suomalaisen raamatunkääntämisen merkivuosi. Ensimmäinen koko Raamatun suomennos julkaistiin vuonna 1642. Suomen Pipliaseura, jonka merkitystä suomalaiselle Raamatun lukijalle ei voine aliarvioida, perustettiin 1812. Uusin virallinen suomennos Vanhan ja Uuden testamentin osalta julkaistiin vuonna 1992.¹ Tällä hetkellä Raamatusta on saatavilla useita keskenään erilaisia suomennoksia. Koko Raamatusta on virallisten vuoden 1776, 1930-luvun ja 1990-luvun suomennosten ohella olemassa Jehovan todistajien kääntämä ja vain heidän käyttämänsä suomennos sekä Raamattu kansalle Oy:n kustantama uusi (2012) suomennos.² Näiden lisäksi saatavilla on joukko Uuden testamentin käännöksiä.³

Raamatun kääntäminen on laaja ja monimutkainen aihe. Käsittelen siksi tässä esityksessä vain Raamatun kääntämisessä nykyään noudatettavia periaatteita ja niiden taustaa. Tässä yhteydessä laaja koti- ja ulkomainen keskustelu raamatunkääntämisen käytännöistä jää pakostakin vähemmälle huomiolle. Viimeiset 100 vuotta, 1900-luku ja 2000-luvun alku, eivät ole tuottaneet vain lukuisia uusia ja uudistettuja Raamatun käännöksiä.⁴ Aika on myös merkinnyt monien hienostuneiden käännösteorioiden kehittelyä ja soveltamista. Käännösperiaatteet ja niiden perusteella laaditut käännökset eivät kuitenkaan aina vastaa täysin toisiaan. Siksi periaatteita ei kannata arvioida pelkästään niiden pohjalta syntyneiden käännösten avulla. Esittelen seuraavaksi

vain joitain näistä teorioista lähemmin.⁵ Kaikkia esiteltäviä teorioita on sovellettu Raamatun kääntämiseen sekä sen käytännön työhön että kääntäjien koulutukseen.

KÄÄNTÄMINEN VIESTINTÄNÄ

Kenties kaikkein merkittävin piirre nykyisissä käännösteorioissa on kääntämisen ymmärtäminen eräänlaiseksi viestinnäksi. Ajatus sinänsä ei ole uusi. Vaikka käännöksistä ei aiemmin puhuttu viestintänä, ajatus niiden luonteesta viesteinä oli kuitenkin

-
- 1 Suomennokseen kuuluvat apokryfikirjat hyväksyttiin tosin vasta 2007.
 - 2 En siis pidä esimerkiksi Uuras Saarnivaaran toimittamaa *Jumalan Kansan Raamattua* omana suomennoksenaan vaan ainoastaan 1930-luvun suomennoksen korjattuna painoksena, kuten teoksen itsensä nimekkeestä käy ilmi.
 - 3 Uuden testamentin suomennoksista tyydyn mainitsemaan vain käännökset *Uusi testamentti. Suomennos, jonka Suomen seitsemäs yleinen vuonna 1913 pidetty Kirkolliskokous on päättänyt ottaa toistaiseksi vanhan käännöksen ohella väliaikaiseen käyttöön* (Otava: Helsinki, 1914), *Uusi testamentti. Uusi suomennos selityksin* (Vapaa evankeliumisäätiö: Helsinki, 1969), *Uusi testamentti nykysuomeksi* (Suomen Pipliaseura: Helsinki, 1976), *Suuri Ilosanoma. Uusi testamentti kaksoissuomennoksena* (Toivo Koilo, 1980).
 - 4 Vuoden 2011 loppuun mennessä vähintään yksi kokonainen raamatunkirja oli käännetty 2538 kielelle. Uusi tai Vanha testamentti on saatavissa 1240 ja koko Raamattu 475 kielellä.
 - 5 Laajempi johdanto käännösteorioihin löytyy esim. Vehmas-Lehto 2002.

jo idullaan varsin varhain. Kehitys antiikin ajoista alkaen kulki kuitenkin toiseen suuntaan. Kreikkalais-roomalaisena aikana keskustelu kääntämisestä johti sanasanaisen käännösmenetelmän laajaan käyttöön, joka on säilynyt käytössä tähän päivään asti. Tällöin kääntämistä pidetään oikeastaan eräänlaisena tulkintamenetelmänä.⁶ Jos lähtöteksti voidaan tulkita oikein, loppu osa työstä on kohtuullisen helppoa.

Viestinnän nostaminen tulkinnan tilalle on osoittautunut erittäin hyödylliseksi. Viestinnällinen näkökulma johtaa etsimään kulloisessakin tilanteessa sopivia keinoja lähtötekstin sisällön välittämiseksi uusille lukijoille. Uusimmat käännösteoriat ottavat sanat ”kulloisessakin tilanteessa” äärimmäisen vakavasti. Teorioissa pohditaan laajasti viestintätilanteessa vaikuttavia tekijöitä ja niiden merkitystä.⁷ Kaikkien kääntäjien on tarpeellista havaita, ettei käännös ole mikä tahansa uusi teksti vaan osa keskustelua tiedosta, tunteista ja asenteista. Kääntäjän keskustelukumppaneina ovat ensisijaisesti käännöksen lukijat, eikä heitä voida olla ottamatta huomioon käännöstä suunniteltaessa ja laadittaessa.

Seuraavassa esiteltävät käännösteoriat pyrkivät olemaan yleisiä. Tällä teoreetikot tarkoittavat, että teorioiden on tarkoitus soveltua taustaksi mille tahansa käännökselle. Vaikka nyt mielenkiintona on Raamatun kääntäminen, teoriat eivät erityisesti rajaudu koskemaan Raamatun kääntämisen erityisyyksiä. Esittelen teoriat niiden aikajärjestyksessä alkaen vanhimmasta.

DYNAAMINEN TEORIA

Ensimmäinen esiteltävistä teorioista tunnetaan parhaiten sen keskeisestä käsitteestä ”dynaaminen ekvivalenssi” (Inkeri Vehmas-Lehto) eli ”dynaaminen vastaavuus” (Esko Rintala). Teorian kehitti Eugene Nida työtovereineen 1960-luvulla.⁸ On syytä huomata, ettei mikä tahansa sanasanaisesta käännöstavasta poikkeava käännösmalli ole dynaaminen. Teoria kehitettiin ensisijaisesti raamatunkääntäjien apuneuvoksi ja se näkyy teorian yleisesityksissä.⁹

Teorian taustalla ei vaikuttanut akateeminen kiinnostus luoda hyvä käännösteoria, vaan käytännön sanelema tilanne. Teorialla koetettiin auttaa lähetyskentillä työskenteleviä raamatunkääntäjiä

kääntämään paremmin. On selvää, että tällä on ollut syvä vaikutus siihen, millainen teoriasta muotoutui. Sen takana on useita väitteitä koskien kieltä ja sen käyttöä.¹⁰ Ensiksikin teoria väittää, että kaikki kielet ovat erilaisia. Tästä seuraa, että kunkin kielen erityispiirteitä tulee kunnioittaa. Edelleen väitetään, että jokaisella kielellä voi ilmasta saman kuin millä tahansa muullakin kielellä. Kolmas väite on, että Raamatun alkukieliä koskevat samat rajoitukset kuin muitakin kieliä. Toisin sanoen, mitään erityisiä ”pyhiä” tai ”jumalallisia” kieliä ei ole olemassa.

Termillä ”dynaaminen ekvivalenssi” viitataan teorian kahteen kulmakiveen. Dynaaminen viittaa teorian keskiössä olevaan väitteeseen onnistuneesta käännöksestä. Käännös onnistuu, jos sen lukijat reagoivat tekstiin samalla tavalla kuin käännöksen takana olevan lähtötekstin lukijat reagoivat lähtötekstiin.¹¹ Ekvivalenssilla ei tarkoiteta mitä tahansa vastaavuutta, vaan se viittaa siihen, että käännöksen tavoitteena ei ole kopioida lähtökielen sanoja, vaan niiden välittämä merkitys.¹²

Jotta merkitystä voidaan lähestyä lähtökielen sanoista piittaamatta, teoria tukeutuu oman aikansa kielitieteen valtavirtaan, transformaatiokielioppiin.¹³ Tätä soveltaen teoria käyttää ydinlauseita (kernel sentences) apukeinona ohittaa lähtökielen kieliopillinen rakenne. Viimeksi mainittua ei siis pidä kopioida, vaan lähtökieltä tulee analysoida syvemmälle. Näin kääntäminen muodostuukin ydinlauseiden uudelleen muotoiluksi kohdekielille sopivalla tavalla.¹⁴ Uudelleenmuotoilu ei rajoitu vain yksittäisten lauseiden muotoiluun, vaan se koskee myös käytettävää diskurssia, tyyliä ja muita sen kaltaisia seikkoja.¹⁵ Kääntäjienhan tulee kunnioittaa kohdekielen erityispiirteitä.

Näihin teorian kahteen kivijalkaan sisältyy perustavaa laatua olevia ongelmia. Useimmat kielitieteilijät eivät enää usko transformaatiokieliopin sen alkuperäisessä merkityksessä olevan mielekäs tapa hahmottaa kieltä.¹⁶ Heidän mukaansa mitään kielestä riippumattomia ydinlauseita ei ole olemassa. Myös itse dynaamisuuden vaatimus on kyseenalainen erityisesti raamatunkääntämisestä puhuttaessa, sillä Raamatun ensimmäisten lukijoiden reaktiot eivät ole enää tavoitettavissa. Näin ollen ei voida tavoitella raamatunkäännöstä, jonka lukijat reagoisi-

vat lukemaansa samoin kuin Raamatun ensimmäiset lukijat. Puhe reaktion samuudesta on teoriassakin liian yksinkertainen, sillä eri lukijat reagoivat tekstiin eri tavoin riippuen kunkin kulttuurisesta taustasta, tiedoista, odotuksista ja tilanteesta.

Omana aikanaan teoria kuitenkin oli vallankumouksellinen, koska sen seurauksena raamatunkääntäjien selkeä enemmistö luopui sananasaisesta käännösmenetelmästä.¹⁷ Dynaamista teoriaa on sovellettu ja yhä sovelletaan menestyksekkäästi lukemattomiin käännöshankkeisiin. Pian teorian kehittämisen jälkeen julkaistiin joukko mallikäännöksiä näyttämään kuinka teoriaa voidaan soveltaa Raamatun kääntämiseen. Huomattavimmat näistä ovat englanninnos *Good News Bible* (1976), espanjannos *Versión Popular* (1979), joka tunnetaan myös nimellä *Dios Habla Hoy*, saksannos *Gute Nachricht Bibel* (1982) ja ranskannos *Bible en français courant* (1982).

FUNKTIONAALINEN TEORIA

Seuraavaa esittelemääni teoriaa voidaan kutsua ”funktionaaliseksi käännösteoriaksi”.¹⁸ Teorian tunnetuin muoto tunnetaan saksankielisellä nimellä Skopostheorie. Katharina Reiss ja Hans Vermeer kehittivät teorian 1970-luvulla.¹⁹ Skoposteoria saa nimensä kreikankielen sanasta σκοπός, joka tarkoittaa tähtäyspistettä ja päämäärää. Nimi liittyy teorian keskeisimpään väitteeseen, jonka mukaan onnistunut käännös vastaa sille asetettua päämäärää. Teorian taustalla on saksalainen kognitiivinen psykologia ja erityisesti Karl Bühlerin teoria kielestä ja viestinnästä.²⁰ Bühlerin mukaan ihmiset käyttävät kieltä toteuttaakseen tiettyjä päämääriä tai funktiota, joita on kolme: esitys (Darstellung), ilmaisu (Ausdruck) ja vetoisuus (Appell).²¹ Sitten teorian on kehitetty edelleen ja kielenkäytön funktiota on tunnistettu lisää.²² Skoposteoria perustaa käsityksensä tekstityypeistä Bühlerin malliin. Tekstityyppiä on siksi kolme: informatiivinen, ekspressiivinen ja operatiivinen.²³ Tekstityyppien merkitys teorian keskeisimpään osaan on kuitenkin rajallinen.²⁴

Skoposteorian keskeisin väite liittyy tekstin tavoitteeseen mutta tämä tavoite ei mitenkään itsestään selvästi tarkoita sitä tavoitetta, jota lähtötekstin kirjoittaja tavoittelee. Tekstin alkuperäisellä tavoit-

teella ei välttämättä ole mitään merkitystä vaan käännöksen tulee vastata sen ”tilaajan” asettamia

- 6 Näkemys kääntämisestä tulkintaprosessina ei ole nykyajallekaan vieras. Esimerkiksi Laato kytkee raamatunkääntämisen ensisijaisesti tekstikritiikkiin (Laato 2003, 49–68). Näin syntynyt kokonaisuus on mielenkiintoinen ja ansaitsisi laajempaa keskustelua kuin mihin nyt on mahdollisuus. Laato siteeraa Lutherin kirjoitelmaa *Ein Sendbrief von Dolmetschen* sekä tämän vuonna 1522 Spalatinille lähettämää kirjettä (WA BR 556). Kirjeessä Luther muun muassa tiedustelee neuvoa koskien joitain VT:ssa mainittuja eläimiä (ks. Deut. 14:5). Sitaatti kirjeestä osoittaa Laadon mukaan, kuinka perinpohjaisesti Luther paneutui Raamatun tekstin vaikeisiin yksityiskohtiin. *Sendbrief* taas osoittaa Laadon mukaan, kuinka huolellisesti Luther tutki Raamatun tekstiä kaikista siihen liittyvistä hankaluuksista huolimatta. Laadon mukaan Luther tarjoaa esimerkin siitä, kuinka kääntäminen ymmärretään ensisijaisesti tulkintatehtäväksi. Hän päätyykin toteamaan: ”Raamatunkäännös on alkutekstin pohjalta lähtevä tulkintaprosessi, johon kristillinen kirkko on kutsuttu koko olemassaolonsa ajan.”
- 7 Tästä tarkemmin esimerkiksi Wilt 2003, 27–80.
- 8 Teoria on esitelty teoksessa Nida & Taber 1969. Suomeksi teoriaa on esitelty muun muassa Rintala 1969.
- 9 Teorian keskeiset esitykset on myös laadittu siten, että teoria esitetään sananasaisen käännösmenetelmän rinnalla ja siihen nähden ylivoimaisena. Sitä onkin arvosteltu tästä; ks. esim. Mojola & Wendland 2003, 6. Rehellisyyden nimissä on sanottava, että julkaisuaikanaan teoria todella oli ensimmäinen varteenotettava haastaja sananasaiselle käännöstavalle.
- 10 Nida & Taber 1969, 2–7.
- 11 Ks. esimerkiksi Vehmas-Lehto 2002, 56.
- 12 Nida & Taber 1969, 12–13.
- 13 Stine 2004, 39.
- 14 Nida & Taber 1969, 39–41.
- 15 Nida & Taber 1969, 120–162, tyylistä erityisesti 133–162.
- 16 Transformaatiokieliopista ks. esim. Karlsson 2000, 22. Transformaatiosta luovuttiin, koska tavoitetta luoda yleiset kielen säännöt, joita käyttäen kielelliset ilmaisut voidaan rakentaa (transformoida), ei koskaan saavutettu.
- 17 Stine 2004, 2.
- 18 Vehmas-Lehto (2002, 69) jakaa tämän viitekehityksen useampaan teoriakokonaisuuteen, mutta Raamatun kääntämisen näkökulmasta voidaan puhua vain yhdestä teoriasta.
- 19 Teoriaa esitellään suomeksi esimerkiksi Reiss & Vermeer 1986, erityisesti 54–60.
- 20 Teorialla on myös kytkös filosofiseen toimintateoriaan, joskaan sitä ei usein korosteta, ks. esimerkiksi Reiss & Vermeer 1986, 54 tai Nord 2001, 16.
- 21 Bühler 1934.
- 22 Tunnetuin Bühlerin mallin edelleen kehittäjä on epäilemättä Roman Jakobson, jonka ideat viestinnästä pohjaavat Bühlerin malliin; ks. Jakobson 1960, erityisesti 353–356.
- 23 Reiss & Vermeer 1986, 114–116.
- 24 Nord (2001, 38) katsoo tekstityyppien liittyvän vain teorian erityistapauksiin.

päämääriä. Tilajalla tarkoitan tässä tahoja, jonka aloitteesta käännös laaditaan.²⁵

Teoria esittää joukon väitteitä, joiden varaan sen keskeiset elementit rakentuvat. Ensiksi se väittää, että tekstit, myös käännettyt, ovat oikeastaan informaatiotarjouksia.²⁶ Käännös tarjoaa siis sen lukijalle ikkunan toiseen, lähtötekstin synnyttäneeseen kulttuuriin ja kieleen. Tästä seuraa, että kulttuurilla on aivan keskeinen merkitys kääntämisen kannalta. Kääntämistä ei tule käsittää vain kielelliseksi toiminnaksi, jossa ikään kuin kielellisiä sääntöjä noudattamalla teksti muunnettaisiin kieleltä toiselle. Koska kulttuurilla on keskeinen asema kääntämisessä, kääntäjä joutuu valitsemaan, kuinka hän laatii käännöksen sisältämän informaatiotarjouksen. Tätä voi viime kädessä säädellä vain kääntäjän arvio siitä, mitä tilaaja oikein odottaa.²⁷ Näin ollen käännös ei koskaan ole sama teksti kuin lähtökielinen alkuteksti.

Onnistuneessa käännöksessä lähtötekstin kirjoittajan päämäärä ja käännöksen lukijan päämäärä vastaavat suurin piirtein toisiaan. Teorian mukaan kuitenkin tilaajan (ja siksi myös oikeastaan käännöksen lukijoiden) asettamalla päämäärällä on selkeä etulyöntiasema. Teoriaa voikin kutsua eräänlaiseksi ”tarkoitus pyhittää” -teoriaksi,²⁸ koska juuri tilaajan asettama päämäärä säätelee sitä, kuinka käännös laaditaan. Itse asiassa teoria ei juuri esittele käytännön keinoja, vaan lähtee siitä, että keinoja saavuttaa asetettu päämäärä voi olla ja onkin monia. Käytetyt keinot valitaan asetetun päämäärän avulla.

Teorian mukaan käännös tulee laatia siten, että ensin määritellään sille asetettu tavoite. Nykyään onkin aivan luonnollista, että myös raamatunkääntäjille laaditaan toimintaohjeet. Sen jälkeen lähtötekstiä, esimerkiksi Raamatua, analysoidaan asetetun tavoitteen valossa. Vasta tämän jälkeen kääntäjä voi muotoilla analyysin tuloksen kohdekielelle eli laatia asetetun tavoitteen mukaisen kohdekielisen tekstin, käännöksen.

Teoriaan korostaa myös käännöksen koherenssia ja uskollisuutta. Koherenssilla tarkoitetaan sitä, että lukijan tulee omassa tilanteessaan pystyä ymmärtämään tekstiä normaalien kielen sääntöjen ja käyttötapojen avulla.²⁹ Uskollisuus puolestaan on

sitä, että käännös vastaa lähtötekstiä. Skoposteorian painotuksista johtuen uskollisuus on kuitenkin toisijaista päämäärään nähden.³⁰

On selvää, että kääntäjien on noudatettava tilaajan asettamaa tavoitetta, mutta myös käännöksen muidenkin lukijoiden näkemys on otettava huomioon. Käännös, jota sen lukijakunta ei lue, on epäonnistunut ja turha. Käännöksen on siis oltava lukijoilleen mielekäs riippumatta siitä, millaisen tavoitteen tilaaja on sille asettanut. Tämä tarkoittaa Raamatun kääntämisen kohdalla sitä, ettei kääntäjien juurikaan kannata laatia käännöstä, joka poikkeaa suuresti tavallisten raamatunlukijoiden odotuksista. Tunnetusti konservatiiviset Raamatun lukijat eivät juuri vaivaudu lukemaan käännöksiä, joita he pitävät syystä tai toisesta liian ”liberaaleina”.

Teorian keskeisistä väitteistä seuraa perinteiselle raamatunkäytölle ja siihen nojaavalle teologialle useita hankaluuksia. Teorian mukaan alkutekstin kirjoittajan päämäärällä ei ole kääntäjälle kuin vähillistä arvoa. Kuitenkin protestanttisessa raamatunkäytössä korostus on usein ollut selkeästi siinä päämäärässä, jonka Raamatun kirjoittajat, ja viime kädessä itse Jumala tekstin takana, ovat sille asettaneet. Edelleen hankalaa on se, ettei käännöksen ja lähtötekstin, tässä tapauksessa siis alkukielisen Raamatun, tarvitse edes vastata toisiaan.

Teorialla on myös selkeitä vahvuuksia. Se neuvoo kysymään, miksi uusi käännös tehdään, ja ohjaa sekä kääntäjiä että käännöksen tilaajaa pohtimaan myös käännöksen lukijoita ja näiden odotuksia. Taitavasti laadittu käännös voi epäonnistua ja harvoiva käännös menestyä, jos käännös vain vastaa lukijoiden odotuksia ja sopii heidän päämääriinsä.

Jan de Waard julkaisi yhdessä Nidan kanssa vuonna 1986 Raamatun kääntäjien käsikirjan nimeltä *From One Language to Another*.³¹ Käsikirja esittelee funktionaalisen käännösteorian soveltamista raamatunkäännöstyöhön. Sen mukaan Raamatun tekstien tarkoitus on sidottu kiinteästi niiden alkuperäisten kirjoittajien päämääriin. Näin he poikkeavat skoposteorian ydinajatuksesta. Jokainen, joka on tutustunut Raamatun käyttöön eri kirkoissa, ymmärtäneen hyvin, miksi näin tapahtuu. Varsin yleisesti uskotaan, että Raamatun teksteillä on yksi todellinen tarkoitus ja tämä vastaa tekstien kirjoittajien päämääriä.

Myös funktionaalista käännösteoriaa on sovellettu raamatunkäännöstyössä. Sillä ei kuitenkaan katsota olevan samanlaista mullistavaa merkitystä kuin dynaamisella teoriolla. Toisinaan vaikuttaa siltä, että funktionaalista lähestymistapaa pidetään vain dynaamisen teorian parannettuna versiona, vaikka näin ei teoreettiselta kannalta olekaan. Tämän lisäksi on selvää, että funktionaalisen teorian soveltaminen Raamatun kääntämiseen on vaikeaa ja vaatii kääntäjiltä huomattavia ponnisteluja.

RELEVANSSITEORIA

Kolmas esittelemäni teoria, relevanssiteoria, on näistä kaikkein tuorein. Se kehitettiin 1980-luvulla ja liitetään usein sellaisiin nimiin kuin Dan Sperber, Deirdre Wilson ja erityisesti Ernst-August Gutt.³² Teorian lähtökohtana on yleinen viestintätilanne. Se tukeutuu Paul Gricen tunnettuun teoriaan onnistuneen viestinnän perusteista.³³ Gricen mukaan viestintä onnistuu, jos se on totta, jos se on informatiivinen, relevantti ja selkeä. Näistä ehdoista Sperber ja Wilson päätyivät pitämään relevanssia kaikkein tärkeimpänä. Syntyi yleinen kongnitiivinen viestintäteoria.³⁴ Sperberin ja Wilsonin ajatusten varassa Gutt kehitti 1990-luvulla käännösteorian, jonka ytimessä on relevanssi.

Relevanssiteorian mukaan ihmisten välinen vuorovaikutus onnistuu vain, koska kykenemme päättämään yhtä ja toista muiden käyttäytymisestä. Viestimme muille on siksi oikeastaan päättelyn aloittava virike.³⁵ Viestin perusteella voidaan nimittäin päätellä, mitä viestin lähettäjä mahdollisesti tarkoittaa. Tällainen päättely voi olla vain tilannesidonnaista. Tilanteella tarkoitetaan tässä tapauksessa varsin laajasti viestin fyysistä, mentaalista ja kulttuurista ympäristöä. Tilanteesta riippuen viestin vastaanottaja tekee päätelmiä siitä, mitä lähettäjä tarkoittaa.³⁶ Osa päätelmistä on vaativampia kuin muut. Viestin tulkintaan tarvitaankin enemmän tai vähemmän ponnisteluja. Relevanssiteoriassa oletetaan, että tulkinnan vaivattomuus on usein eri tulkintavaihtoehtojen välillä tapahtuvaa valintaa ohjaava tekijä. Toisaalta ihmiset pyrkivät aina parantamaan kykyään ymmärtää ympäröivää maailmaa. Siksi viestien tulkintaan vaikuttaa halu ymmärtää paremmin ja oppia uutta.³⁷ Eri tulkin-

tavaihtoehtoista pyritään valitsemaan se, joka on helpoin ja hyödyllisin. Tämä on relevanssiteorian keskeisin väite. Siitä seuraa, että viestintätilanteessa kaikki pyrkivät toimimaan niin, että viestien tulkinta on mahdollisimman helppoa ja hyödyllistä.³⁸

Viestintä on muutakin kuin siihen liittyvät sanat. Kaikkea asiaan liittyvää ei kuitenkaan tarvitse sanoa, vaan viestin lähettäjä jättää pois kaiken sen, minkä hän arvelee vastaanottajien muutenkin tietävän ja ymmärtävän.³⁹ Poisjätetty, mutta viestiin oikeastaan sisältyvä, osuus on viestin implisiittistä informaatiota. Relevanssiteoriassa pohditaankin varsin paljon implisiittisen informaation luonnetta ja laajuutta. Mistä voimme tietää, mitä viestistä on jätetty pois? Teorian mukaan tämä perustuu viestintätilanteen osapuolien yhteiseen mentaaliseen ympäristöön. Juuri yhteisen ympäristön varassa voidaan päätellä, mitä kaikkea implisiittiseen informaatioon sisältyy. Päättelyä viestiin sisältyvästä implisiittisestä osasta säätelee relevanssi. Kaikesta viestiin sisältyvästä informaatiosta vain relevanteimman päätellään kuuluvan viestiin.⁴⁰

Kääntäjälle relevanssiteoria merkitsee haastetta ja ajattelutavan muutosta.⁴¹ Viestin eli käännettävän

25 Reiss & Vermeer 1986, 58–59.

26 Reiss & Vermeer 1986, 13.

27 Reiss & Vermeer 1986, 58–59.

28 Reiss & Vermeer 1986, 58.

29 Reiss & Vermeer 1986, 63–64.

30 Reiss & Vermeer 1986, 65. Uskollisuus liittyy lähdetekstin ja käännöksen suhteeseen. Tällainen tunnistettava suhde pitää useimpien mielestä olla olemassa, jotta käännös olisi käännös eikä kokonaan uusi teksti.

31 De Waard & Nida 1986.

32 Vehmas-Lehto arvioi mielenkiintoisesti teorian käyttöä kääntämisen apuvälineenä. Hänen mukaansa relevanssiteorian vahvuutena on pidettävä sen käännösratkaisuja selittävää luonnetta. Sen sijaan yleispätevänä käännösteorianä sitä ei voida pitää; Vehmas-Lehto 2006, 106.

33 Grice 1975.

34 Teoria on esitelty teoksessa Sperber & Wilson 1986.

35 Gutt 2000, 24. Teoria rajaa viestit sellaisiksi, joiden lähettäjällä on viestinnällinen tarkoitus. Muitakin viestejä on olemassa, mutta teoria ei käsittele niitä.

36 Gutt 2000, 27.

37 Gutt 2000, 28.

38 Gutt 2000, 32.

39 Gutt 2000, 86–87.

40 Vehmas-Lehto 2006, 87–88.

41 Vehmas-Lehto 2006, 88–89.

tekstin ja sen ominaisuuksien tarkastelusta siirrytään tarkastelemaan viestin vastaanottajan tapaa tulkita viesti, tässä tapauksessa tapaa lukea käännös.

Viestiin, vaikkapa Raamatun tekstiin, sisältyy siis siinä käytettyjen sanojen ohella myös näkymätöntä informaatiota. Kuinka kääntäjä voi tietää sen ja miten hän voi kertoa, että tämä osuus on olemassa ja että sillä on merkitystä? Onhan selvää, etteivät lähtötekstin, Raamatun, lukijat ja sen nykyisen käännöksen lukijat jaa samaa tilannesidonnaista ympäristöä, jonka varassa tekstin merkitys päätellään. Lukijoiden välinen ero on aina tiedetty, mutta relevanssiteorian mukaan erolla on aivan ratkaiseva merkitys käännöksen ymmärtämisessä.

Kääntäjä voi suhtautua asiaan kahdella eri tavalla. Joko hän päättää, että vastuu tekstin ymmärtämisestä on lukijalla. Silloin käännöksestä jätetään kaikki implisiittinen informaatio näkymättömäksi. Käännöksen lukijan täytyy sitten itse hankkia keinot täydentää lähtötekstissä oleva implisiittinen informaatio.⁴² Tällöin riskinä on, että lukijat eivät näe heiltä odotettu vaivaa ja päätyvät tulkitsemaan tekstin tavalla, joka ei vastaa lähtötekstin kirjoittajan tavoitteita.⁴³ Toinen vaihtoehto on, että kääntäjä pyrkii tasoittamaan käännöksen lukijan ja lähtötekstin laatijan välistä eroa. Tällöin hän järjestää lähtötekstin sisältämän informaation uudella tavalla, niin että käännöksen lukijat voivat päätellä lähtötekstin viestin koko merkityksen.⁴⁴

On sanomattakin selvää, että useimmat relevanssiteoriaa soveltavat kääntäjät pitäytyvät jälkimmäiseen vaihtoehtoon. Tällöin käännöksen sisältö täytyy määritellä ottamalla kuulijat vahvasti huomioon. Käännöksen on oltava sen lukijoille mielekäs. Tämän seurauksena käännös täytyy laatia niin, että sen lukijat voivat ymmärtää käännökseen valitun tarkoituksen ilman kohtuuttomia ponnisteluja. Relevanssiteorian selkeänä vahvuutena on pidettävä sen kykyä selittää implisiittisen informaation merkitystä.⁴⁵ Raamatunkääntämisessä juuri tämä tekstin osa on aina koettu ongelmalliseksi. Useimpien Raamatun lukijoiden mielestä kääntäjä ei voi lisätä tekstiin mitään saati sitten poistaa siitä mitään.⁴⁶ Teorian selkeä etu on näkökulman siirtäminen tekstistä käännöksen lukijaan. Lukijahan viime kädessä päättää, sopiiko käännös hänelle vai ei.

RAAMATUN KÄÄNTÄMISEN ERITYISIÄ HAASTEITA

Mikään edellä esitellyistä teorioista ei ole raamatunkääntämisen näkökulmasta ongelmaton. Niistä voi silti oppia hyödyllisiä näkökulmia itse kääntämiseen ja niitä voi käyttää kääntäjien koulutuksessa tai selittäessä käännösprosessia ja sen ongelmia. Teoriat voivat myös auttaa kääntäjiä laatimaan käännöksiä, joita niiden lukijat arvostavat. Tärkein yksittäinen seikka, jonka teorioista ja raamatunkääntämisen historiasta voi oppia, liittyy lukijoihin. Kääntäjät eivät voi menestyksellisesti toimia ottamatta käännöksen lukijoita huomioon, mikä otetaankin huomioon hyvin organisoidussa käännöshankkeessa jo hankkeen suunnitteluvaiheessa.

Juuri lukijoiden esittämät kääntämiseen liittyvät toiveet tekevät Raamatun kääntämisestä erityisen haasteellista.⁴⁷ Lukijat haluavat tavallisesti Raamatun käännösten olevan tarkkoja, uskollisia ja eheitä. Nämä kolme ominaisuutta ovat muodostuneet ikään kuin raamatunkääntäjien nykyisiksi nyrkissäännöiksi. Raamattu ei kuitenkaan helposti käänny tulokielelle niin, että tulos olisi tarkka, uskollinen ja eheä. Syyt tähän liittyvät Raamattuun, joka on vanha, mutta hyvin tärkeä dokumentti.

Ajan ja kulttuurin muodostama kuilu

Ajallinen ero Raamatun kirjoittajien ja sen nykyisten lukijoiden välillä tarkoittaa radikaalia eroa sekä kulttuurissa että kielessä. Ilman relevanssiteorian painotuksiakin on selvää, ettei tämä ero ole yksinkertaisesti siloteltavissa. Tietomme muinaisista kulttuureista ja kielistä on rajallinen. Akateeminen raamatuntutkimus on omalta osaltaan kaventanut tämän kuilun leveyttä ja on itsestään selvää, että tutkimustulokset täytyy ottaa huomioon, kun Raamatusta laaditaan uusia käännöksiä.

Informanttien puute

Ajallinen ero Raamatun nykylukijoiden ja Raamatun kirjoittajien välillä tarkoittaa sitä, ettei meillä ole yhteyttä lähtötekstin kirjoittajiin tai heidän aikalaissiinsa. Emme voi kontrolloida, vastaako meidän käsityksemme kirjoittajien päämääristä heidän omia päämääriään. Emme myöskään voi tietää, kuinka

aikalaiset ymmärsivät tekstien yksityiskohtia. Siksi emme myöskään tiedä, kuinka he tulksivat tekstejä tai reagoivat niihin.

Kielet, tyylit ja kirjallisuuden lajit

Oma ongelmansa on se, että Raamatun lähtökielet ovat kaikki kuolleita kieliä emmekä tutkimuksen ponnisteluista huolimatta enää tiedä, kuinka ne tarkkaan ottaen toimivat tai mitä kaikki sanat tarkoittavat. Emme osaa myöskään täysin arvioida havaitsemiemme tyylillisten erojen merkitystä. Tyylien lisäksi Raamattu sisältää erilaisia kirjallisia lajeja. Näihin kuuluu muun muassa lauluja, kirjeitä, satuja, vertauksia, lakeja, raportteja, sananlaskuja, legendoja, historian kirjoitusta ja yksilökertomuksia. Kaikkien näiden suvereeni käsittely on suuri haaste.

Tunteet

Raamattu herättää tunteita niin lukijoissa kuin kääntäjissä. Tunteet sinänsä eivät ole este kääntämiselle, joskus niistä on selvää hyötyäkin. Haasteita ne tuottavat silloin, kun ne estävät kääntäjää ymmärtämästä lähtötekstiä sellaisena kuin se on. Periaatteessa tällaiseen tilanteeseen voi johtaa kaksi erilaista syytä.

Toisaalta kääntäjän uskonnolliset asenteet tai teologinen näkemys saattavat häiritä kääntämistä. Tällainen tilanne liittyy usein niin sanottuun Raamatun epäjohdonmukaisuuteen ja ristiriitoihin. Monille kääntäjille nämä ovat ongelma, joka haluttaisiin piilottaa lukijoilta. Esimerkkejä todellisista tai kuvitelluista ristiriidoista on paljon. Mainitsen vain yhden. Kun veljet päättävät myydä Joosefin orjaksi, he vangitsevat hänet kaivoon. Ohi kulkee kauppiaita, jotka ovat jakeen Gen. 37:25 mukaan ismaelilaisia, mutta jakeen Gen. 37:28 midianilaisia. Vastaavasti jakeen 37:36 mukaan midianilaiset kauppiat myyvät Joosefin Potifarille, mutta jakeen 39:1 mukaan Joosefin myyneet kauppiat olivatkin ismaelilaisia. Tässä tapauksessa vuoden 1992 suomennoksen liittyy alaviite, jossa asiaa kommentoidaan.

Toinen tavallinen tilanne, jossa kääntäjän tunteet voivat vaikeuttaa kääntämistä, liittyy siihen, että Raamatun teksti saattaa sisältää vastenmielisiä tai kulttuurisesti sopimattomiksi koettuja aineksia.

Tästäkin on paljon esimerkkejä, joskin ne riippuvat lukijoista ja heidän kulttuuristaan. Tyypillisesti hankala teksti on vaikkapa psalmin 137 loppu, johon sisältyvä myönteinen toivomus brutaalin väkivallan käytöstä on monelle tämän päivän suomalaiselle varsin vaikea hyväksyä.⁴⁸ Vuoden 1992 suomennoksen kääntää hepreakin suoraan ja jättää eettisen pohdinnan käännöksen lukijalle.

RAAMATUN KÄÄNTÄMISEN YLEISET PERIAATTEET

Raamatun kääntämisen pitkän historian kuluessa on käynyt selväksi, että Raamattu on tekstinä poikkeuksellisen haastava. Jotta historian opetukset ja tekstin haasteet otettaisiin huomioon, raamatunkääntäjät ovat keskenään sopineet periaatteista, joilla pyritään varmistamaan uusien käännösten korkea laatu. Jatkossa esiteltävät periaatteet pyritään yleensä huomioimaan jo ennen varsinaisen käännöstyön aloittamista, koska ne säätelevät koko käännösprosessia. On syytä korostaa, että näistä periaatteista vallitsee eri raamatunkäännösorganisaatioiden kesken laaja yksimielisyys. Esittelemäni periaatteet liittyvät keskeisiksi koettuihin laatuvaatimuksiin, jotka jokaisen vastuullisen raamatunkäännöshankkeen tulisi täyttää.⁴⁹

42 Gutt 2000, 173–175.

43 Gutt 2000, 96 mainitsee että pahimmassa tapauksessa käännöksen lukija päätyy pitämään tekstiä itselleen irrelevanttina. Kääntäjä on silloin tehnyt työnsä tarpeettomaksi.

44 Gutt 2000, 83–85.

45 Vehmas-Lehto 2002, 106.

46 Raamattuun itseensä sisältyvät lauseet, esimerkiksi ”Jos joku ottaa pois jotakin tämän ennustusten kirjan sanoista, ottaa Jumala pois hänen osallisuutensa elämän puuhun ja pyhään kaupunkiin, joista tässä kirjassa on kerrottu” (Ilm. 22:19), tukevat tekstin säilyttämistä sellaisenaan. Relevanssiteorian näkökulmasta asia ei ole mikään ongelma, koska Raamatun kirjoittajat tarkoittavat tietenkin siihen sisältyvän viestin kokonaisuutta, johon myös implisiittinen informaatio kuuluu.

47 Seuraavassa kuvattavat haasteet perustuvat suurelta osin keskusteluun teoksessa de Waard & Nida 1986, 185–187.

48 Van der Jagt (2010, 107–108) päätyykin psalmin lopun kohdalla kannattamaan psalmin kääntämistä ottaen eettisen arvioinnin huomioon.

49 Raamatunkäännösorganisaatioiden keskenään sopimat periaatteet on julkaistu esimerkiksi artikkelissa ”Forum of Bible Agencies: Basic Principles and Procedures for Bible Translation” 1999.

Merkityksen täsmällisyys

Lukijat olettavat tavallisesti käännöksen vastaavan lähtötekstiä. Raamatun sanoma ei saisi muuttua, kun teksti käännetään tulokielelle. Käännösperiaatteissa tämä vaatimus otetaan huomioon puhumalla täsmällisyydestä, jolla tarkoitetaan tässä yhteydessä sitä, että lähtötekstin ja sen käännöksen merkitys on sama. Täsmällisyys onkin eräs avainkäsitteistä, joilla esimerkiksi Yhtyneet raamattuseurat kuvaa uusilta käännöksiltä vaadittavia ominaisuuksia.⁵⁰

Jos edellä kuvaillut teoreettiset pohdinnat otetaan huomioon, täytyy yleistä täsmällisyyden vaatimusta tarkentaa. Tekstin merkitys on ongelmallinen ja epäselvä käsite, ja Raamatun lähtötekstien merkitys vielä ongelmallisempi ja epäselvempi. Täsmällisyyden vaatimusta tarkennetaankin sanomalla, että tekstin merkitys varmistetaan tekstin asiallisella tutkimuksella tai se johdetaan hyväksyttävästä tutkimuksesta. Asiallinen ja hyväksyttävä tutkimus tarkoittaa tässä yhteydessä akateemista Raamatun tutkimusta, sen tavanomaisia menetelmiä ja lähteitä.

Tekstin vaikuttavuus

Nidan kehittämää dynaamista mallia seuraten Raamatun kääntämisen periaatteet puhuvat myös käännöksen vaikutuksesta ja niissä vaaditaan, että käännöksen lukijoiden tulee reagoida käännökseen samalla tavalla kuin lähtökielisen tekstin muinaiset lukijat reagoivat siihen. Niinpä käännösten tavoitteena on välittää mahdollisimman hyvin lähtökielisen tekstin tunteita, arvoja ja värikkyyttä.

Kuten yllä on kuvattu, tähän tavoitteeseen sisältyy huomattavia vaikeuksia. Tekstin vaikutukset voidaan periaatteiden mukaan selvittää riittävän luotettavasti käyttämällä akateemisen raamatuntutkimuksen vakiomenetelmiä. Todellisuudessa en itse usko tähän. Minusta näyttää siltä, että käännöksissä tavoitellaan sitä reaktiota, jonka kääntäjä tai muu asiantuntija lähtökielisestä tekstistä saa.

Dynaamisen menetelmän pohjalta tehtyjä mallikäännöksiä on kritisoitu liian tasapaksuiksi.⁵¹ Monet kriitikot sanovat niissä käytetyn liian neutraalia kieltä ja hyödynnetyn vain osaa tulokielen ilmaisuvoimasta. Edelleen kriitikoiden mielestä tulokielen mahdollisuuksien liian rajallinen käyttö johtaa

siihen, että käännökset muistuttavat enemmän sanomalehteä kuin kaunokirjallisuutta. Käsittääkseni tällainen kritiikki osoittaa, kuinka vaikeaa kääntäjien on tuottaa vaihtelevaa ja rikasta kieltä silloin kun käännettävänä on Raamatun kaltainen keskeinen uskonnollinen teksti.

Tyylien ja lajien moneuden säilyttäminen

Periaatteiden mukaan kääntäjien tulee kunnioittaa Raamattuun sisältyvää tyylien ja lajien kirjoa. Voidaan perustellusti sanoa, että painottamalla tyyliä ja lajeja periaatteiden laatijat ovat koettaneet vastata siihen kritiikkiin, jota dynaamisen menetelmän tueksi laaditut mallikäännökset ovat herättäneet.

Periaate on hyvä, mutta sen käytännön soveltaminen on hankalaa. Raamatun lähtötekstien eri tyylien ja kirjallisuuden lajien käytön merkitystä ei kulttuurisesta ja ajallisesta välimatkasta johtuen enää ymmärretä. Voimme olettaa kirjoittajien valinnan käyttämänsä tyylin ja kirjallisuuden lajin huolellisesti. Saattaa olla, että tietyn päämäärän saavuttamiseksi päädyttiin käyttämään tiettyä kirjallisuuden lajia. Saattaa olla, että vaihtelu johtuu pyrkimyksestä luoda mahdollisimman otollinen viestintätilanne ja näin varmistaa kuulijoiden mahdollisuudet tulkita teksti halutulla tavalla. Me emme vain enää tunne asiaan liittyviä yksityiskohtia.

Käännöksen lukijoidenkin tulisi vaikuttaa tyylien ja kirjallisuuden lajien käyttöön. Jos lähtökielen vaihtelu aiotaan tehdä käännöksen lukijoille mielekkääksi, on ensin selvitettävä lukijoiden käsityksiä eri tyyleistä ja kirjallisuudenlajeista. Ei voida näet automaattisesti olettaa, että tulokielessä olisi käytössä samat kirjallisuudenlajit ja tyyli kuin Raamatun lähtökielissä tai että näiden lajien ja tyylien käyttö vastaisi lähtökielissä ja tulokielellisissä toisiaan.

Esimerkki valaisee tyylien käyttöön liittyviä ongelmia. Tunnetusti osa Vanhan testamentin profetoista on kirjoitettu runomuotoon ja osa taas kertovaksi tekstiksi. Helpoin ja usein käytetty menetelmä tämän vaihtelun viestittämisessä on kääntää runous runoudeksi ja proosa proosaksi. Tämä menetelmä ei kuitenkaan toimi läheskään aina. Lukijoiden täytyisi ymmärtää runouden ja proosaan välinen ero, mutta tällaista eroa ei ole kaikissa kulttuureissa. Lukijoiden tulisi myös olla tottuneita siihen, että

profetioita voidaan ilmaista sekä runoutena että proosana. Meillä Suomessa Raamatun ulkopuolinen profetia ilmaistaan lähes poikkeuksetta vain proosana. Profetioiden kääntäminen runoudeksi ei siksi tämän päivän Suomessa merkitse samaa kuin Raamatun profeettojen omana aikana. Väitän, että runouden käyttö profetian käännöksissä erottaa meillä Raamatun muusta kirjallisuudesta ja tekee siitä tästä syystä ainutlaatuisemman kuin se onkaan. Vaarana on luoda lukijoille väärä mielikuva kirjallisten lajien merkityksestä ja käytöstä Raamatussa.

Perinteiset raamatunkäännökset ovat pikemminkin tasoittaneet eri raamatuntekstien välisiä tyylieroja kuin tuoneet ne näkyviin. Tämä on tavallista yhä vieläkin. Esimerkiksi vuoden 1992 suomennoksen lukijat tuskin pystyvät havaitsemaan eroa vaikkapa Ensimmäisen Pietarin kirjeen varsin tyylikkään kreikan ja Ilmestyskirjassa käytetyn kielien välillä.⁵² Käytetyt periaatteet eivät kuitenkaan tue tyyllisten erojen tasoittamista.

Historiallisten tosiasioiden säilyttäminen

Lähes jokaiselle raamatunkääntäjälle tulisi olla päivän selvää, että Raamatun käännöksen tulee heijastella lähtötekstin historiallista ja kulttuurista taustaa. Tehtyjen kokeilujen perusteella tiedetään, miltä käännös, joka on sijoitettu kokonaan toiseen aikaan ja paikkaan, näyttäisi. Tunnetuin esimerkki näistä kokeiluista on niin sanottu *Cotton Patch*-käännös.⁵³ Siinä Raamatun henkilöt ja tapahtumat on sijoitettu 1930-luvun Keskilänteen. Palestiinan paikalla on USA:n osavaltio Georgia ja Jeesus syntyy Betlehemin sijasta pikkukaupungissa nimeltä Gainesville. Kokeiluista on opittu, etteivät Raamattuun vakavasti suhtautuvat lukijat halua kulttuurisen ja historiallisen taustan muuttuvan olennaisella tavalla Raamattua käännettäessä.

Raamatun historiallisen ja kulttuurisen kontekstin säilyttäminen tarkoittaa, etteivät kääntäjät saisi muuttaa tekstin tosiasioita, vaikka ne olisivatkin outoja tai epämiellyttäviä. Toisaalta on myös selvää, ettei käännös voi olla lukijoille liian outo. Kääntäjien on pyrittävä säilyttämään tosiasiat sellaisina kuin ne ovat, mutta heidän on samalla käännettävä siten, että lukijat voivat ymmärtää käännökseen halutulla tavalla ilman suuria ponnistuksia.

Raamatun tekstien sisältämä outous on kahdenlaista. Toisaalta teksti kuvaa nykylukijalle tuntemattomia tapoja. Esimerkkinä toimii kuvaus Josian uskonnollisiin uudistuksiin liittyvistä yksityiskohdista (2. Aik. 34:4). Suomalaisen lukijan on hyvin vaikea tietää, miksi asera-paalut ja jumalankuvat murskattiin ja murske siroteltiin juuri hautausmaalle. Suomennoksissa ei tässä kohdassa auteta lukijaa ymmärtämään asiaan liittyvää saastaisuuskäsitystä. Tekstien sisältämä outous voi myös johtua siinä esitetyistä vieraista käsityksistä. Genesiksen ensimmäisen luomiskertomuksen alussa Jumala luo ensimmäiseksi valon (Gen. 1:2). Nykyisen luonnontieteen valossa tämä on käsittämätöntä, koska valoa ei voi olla ilman sen lähdettä. Valohan on sellaista sähkömagneettista säteilyä, jonka ihmisen silmä näkee.

Arvovapaa tulkinta

Historiallisten ja kulttuuristen tosiasioiden säilyttämien ohella periaatteet vaativat Raamatun käännöksiltä arvovapautta. Nykyisen maailmankuvan, poliittisten mielipiteiden, tai muiden ideologisten syiden ei haluta vaikuttavan käännökseen.

Vaikka tämä periaate on helppo ymmärtää, se on varsin vaikeasti toteutettavissa. Jokaisella kääntäjällä on ympäristöstä ja henkilökohtaisesta historiasta johtuen erilaisia käsityksiä ja tulkintoja ympäröivästä maailmasta ja muista ihmisistä. Kääntäjiltä edellytetään erityistä valppautta varoa omien arvojensa hiipimistä käännökseen. Käännösten tulisi olla niin arvovapaita kuin mahdollista.

Hyvän esimerkin hankalasti käännettävästä kohdasta on kuningas Ahasille osoitettuun profetiaan liittyvä jae Jesajan kirjassa (Jes. 7:14). Profeetta

50 Yhtyneiden Raamattuseurojen vuoden 2004 yleiskokouksen julkilausumassa todetaan muun muassa: ”Faithful translation of the original text, meeting the highest standards of accuracy and professional integrity, – is a major pillar of our UBS mission”; *The Newport Declaration*, 22.

51 Tästä tarkemmin esimerkiksi de Blois 1997, erityisesti 24–25.

52 Uuden testamentin kirjojen välisistä tyylieroista ks. esim. Aejmelaeus 2003, 1.

53 Tästä ks. esim. <http://rockhay.tripod.com/cottonpatch/>

uhkaa kuningasta Assyrian armeijan hyökkäyksellä. Jakeessa 14 profetta kertoo, että Assyrian hyökkäys tapahtuu vasta sen jälkeen, kun nimeltä mainitsematon nainen saa pojan ja antaa pojalleen nimeksi Immanuel. Heparassa profetian mainitsemasta naisesta käytetään sanaa *alma*, joka merkitsee nuorta naista. Sana voisi periaatteessa merkitä myös neitsyttä. Kristityt tulkitsevat tämän naisen juuri neitsyeksi ja hänen poikansa on siksi Jeesus Kristus. Syy tähän on Matteuksen evankeliumin alku. Profetian tavanomaisesta akateemisesta tutkimuksesta seuraa kuitenkin, ettei nainen itsestään selvästi ole neitsyt eikä hänen poikansa varmasti ole Jeesus Kristus, sillä profetian mukaan Assyrian armeija hyökkää Jerusalemiin sillä välin kun pojasta on kasvamassa vastuullinen nuorukainen. Kun Jeesus syntyi, Assyrian valtakunta oli ollut raunioina jo 500 vuotta. Silti useimmat käännökset vahvan kristillisen tulkinnan vaikutuksesta kääntävät heprean nuoren naisen neitsyeksi. Näin myös vuoden 1992 suomenos, joskin kohtaan on lisätty selittävä alaviite.

Lähtötekstin uudelleenjärjestely

Käännösperiaatteisiin sisältyy myös selvemmin teknisiä periaatteita. Näistä ensimmäinen liittyy lähtötekstin kielio pilliseen muotoon. Periaatteen mukaan lähtötekstin yksittäiset sanat eivät ole tärkeitä, vaan sen välittämä viesti. Tämä periaate on kohdistettu erityisesti vanhaa sanasanaista käännöstapaa vastaan. Sanasanainen käännösperiaate on kaikkialla tunnettu ja sillä on yhä merkitystä Raamattua käännettäessä. Pääosin syy sanasanaisen menetelmän nauttimaan arvostukseen ovat perinteiset, erittäin merkittäviksi koetut käännökset. Tällaisia ovat esimerkiksi maailman ehkä eniten luettu käännös, englantilainen *Authorised Version*, joka tunnetaan myös nimellä Kuningas Jaakon käännös (*King James Version*). Modernien käännösteorioiden valossa sanasanainen menetelmä on kuitenkin perusteissaan epäonnistunut ja pitää hylätä.

Varsin yleisesti käytetty esimerkki sanasanaisen menetelmän ongelmista liittyy kielikuviin ja muihin kuvaannollisiin ilmaisuihin. Jos nämä käännettäisiin sana sanalta, käännöksen lukijat eivät ymmärtäisi niiden alkuperäistä merkitystä. Siksi he saattaisivat ymmärtää kielikuvat virheellisesti ja

saattaisivat keksiä mielikuvituksellisia selityksiä utoina pitämilleen ilmaisuille.

Vain yksi esimerkki riittää osoittamaan, millaisia haasteita kielikuviin liittyy. Laulujen laulun sulhanen kehuu morsiamen kauneutta vertaamalla tätä muun muassa tammaan faraon sotavaunujen edessä (Laul. I. 1:9). Suomalaisessa kulttuurissa hevosta ei pidetä erityisen kauniina eläimenä, joten meille kielikuva on outo, mutta ehkä ymmärrettävissä. Toisinaan haasteet voivat olla suurempia. Kun Laulujen laulua käännettiin azeriksi, kävi ilmi, että azerbaidžanilaisessa kulttuurissa hevonen on kyllä monesti käytetty vertaus ihmisestä mutta ihminen, jota verrataan hevoseen, ei ole kaunis, vaan tyhmä ja ruma. Jos siis Laulujen laulun kielikuva käännettäisiin sellaisenaan azeriksi, lukijat luulisivat sulhasen pilkkaavan morsianta.

Lähtötekstin luotettavuus

Toinen tekninen periaate liittyy käytettävään lähtötekstiin. Raamatun eri kirjoista on tunnetusti lukemattomia keskenään erilaisia käsikirjoituksia ja painettuja tekstilaitoksia. Siksi on tarpeen muistuttaa kääntäjiä valitsemaan lähtöteksti huolellisesti. Ensimmäinen piirre luotettavassa lähdetekstissä on, että sen tulee olla lähdekielinen. Käännökset eivät pääsääntöisesti kelpaa raamatunkääntäjän lähdetekstiksi. Kääntäjien on käytettävä, jos se vain suinkin on mahdollista, heprealaista, aramealaista ja kreikkalaista tekstiä. Näistäkin tulee vielä valita mahdollisimman luotettava. Lopputulos on, että periaate suosittelee käytettäväksi akateemisen tutkimuksen käyttämiä vakiolähteitä.

Tästä periaatteesta voidaan poiketa vain kahdesta syystä. Ensiksikin kääntäjä voi käyttää jotain sopivaa raamatunkäännöstä lähtötekstinään vain, jos hän ei osaa tai voi oppia Raamatun lähtökieliä. Toinen mahdollinen syy poiketa akateemisen tutkimuksen vakiolähteistä liittyy käännöksen käyttäjiin. Käännöksen pohjana voidaan käyttää jotain muutakin pohjatekstiä, jos käännöstä käyttävät kirkot tai yhteisöt eivät oman teologisen näkemyksensä tai perinteensä vuoksi voi käyttää akateemisia vakiolähteitä. Tällaisia kirkkoja ovat erityisesti ortodoksiset kirkot, jotka omassa perinteessään ovat aina käyttäneet Vanhan testamentin tekstinä Septuagintaa.

Tulokieli on kääntäjän äidinkieli

Raamatun kääntämisessä ei aina ole ollut selvää, millaisia edellytyksiä hyvältä kääntäjältä vaaditaan. Nykyään pyritään siihen, että kääntäjä puhuisi kohdekieltä äidinkielenään,⁵⁴ mikä ei Raamatun kääntämisessä ole aina ollut itsestään selvä. Aiemmin kääntäjä saattoi tulla kieliyhteisön ulkopuolelta ja opetella pikaisesti kielen perusteet. Puutteellisella kielitaidolla laaditut käännökset eivät ole koskaan olleet pitemmän päälle tyydyttäviä, kuten on monen kertaan käynyt ilmi. Nyt jo periaatteellisella tasolla määritellään, että tulokielen on oltava kääntäjän äidinkieli.

Kun kääntäjien erääksi tärkeimmistä ominaisuuksista on nyt nostettu tulokielen täydellinen hallinta, kääntäjiltä saattaa puuttua joitain muita keskeisiä taitoja. Kääntäjien kyky ymmärtää Raamatun lähtökieliä saattaa olla rajallinen tai he eivät osaa näitä kieliä lainkaan. Heiltä saattaa puuttua tietoja Raamatun ajan kulttuurista. Siksi raamatunkääntäjiä täytyy kouluttaa ja he tarvitsevat usein jatkuvaa tukea ja runsaasti työvälineitä. Teknisten apuvälineiden ja kirjallisuuden lisäksi kansainvälisillä organisaatioilla on käytettävissään eri alojen asiantuntijoita, jotka osaltaan vastaavat sekä kääntäjien koulutuksesta että projektien jatkuvasta tuesta.

Lukijakunta periaatteiden takana

Teoreettisten pohdintojen valossa on selvää, ettei käännöksen ajateltu lukijakunta ole merkityksetön käännöstä laadittaessa. Siksi nykyisin käännösperiaatteisiin on liitetty korostus, että kääntäjien pitää jo heti työn suunnitteluvaiheessa rakentaa toimiva ja luja vuorovaikutussuhde tulevan käännöksen lukijoihin. Lukijoita tarvitaan käännösprosessin kuluessa erityisesti käännöksen sujuvuuden varmistamisessa.

Lukijoiden rooli vahvistuu käännöksen valmistuksen jälkeen. Käännös voi onnistua vain, jos lukijat käyttävät sitä. Raamatunkäännöksillä on usein jonkinlainen virallinen hyväksymismenetelmä. Esimerkiksi Suomessa evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokoukset hyväksyvät kirkolliseen käyttöön tulevat käännökset. Vaikka virallisella hyväksynnällä on tärkeä rooli, vasta tavalliset lukijat todelli-

suudessa hyväksyvät tai hylkäävät käännöksen. Jos lukijat eivät käytä käännöstä, olipa se kuinka hyvä tahansa, työ on mennyt hukkaan. Lukijoiden ratkaisevasta roolista johtuen kaikki käännösperiaatteet puhuessaan tarkkuudesta, vaikutuksista, kielestä, lähteistä tai kääntäjistä pyrkivät varmistamaan, että lukijat ottavat uuden käännöksen käyttöön suuremmita ongelmitta.

KIRJALLISUUS

AJMELEAEUS, LARS

2003 *Uuden testamentin kreikan kielioppi*. Helsinki: Kirjapaja.

BLOIS, KEES DE

1997 "Functional Equivalence in the Nineties." *Current Trends in Scripture Translation*. UBS Bulletin 182/183, 21–29.

BÜHLER, KARL

1934 *Sprachtheorie*. Jena: Fisher.

FORUM OF BIBLE AGENCIES

1999 "Basic Principles and Procedures for Bible Translation." *Notes on Translation* 13, 1–3.

GRICE, H. PAUL

1975 "Logic and Conversation." *Speech Acts, Syntax and Semantics* 3, ed. by Peter Cole and Jerry L. Morgan. New York: Academic Press 1975, 41–58.

GUTT, ERNST-AUGUST

2000 *Translation and Relevance: Cognition and Context*. 2nd Edition. Manchester: St. Jerome.

JAKOBSON, ROMAN

1960 "Closing Statement: Linguistics and Poetics." *Style in Language*. Ed. Thomas Sebeok New York: Massachusetts Institute of Technology.

KARLSSON, FRED

1998 *Yleinen kielitiede*. Uudistettu laitos. Helsinki: Yliopistopaino.

LAATO, ANTTI

2003 "Vanhan testamentin lukijan aakkoset – Mikä tie vie eteenpäin." *Kotimatalla 2003*. Suomen Luterilaisen Evankeliumiyhdistyksen vuosikirja 108, 49–68.

54 Vehmas-Lehto (2002, 12) toteaa varsin ongelmattomasti, että useissa maissa vallitsee periaate, jonka mukaan kääntää voi vain vieraasta kielestä äidinkielen. Hän tosin huomauttaa, että suomen kielen osaajien vähäisestä määrästä johtuen monet suomalaiset kääntäjät joutuvat kääntämään myös suomesta vieraille kielille.

- LUTHER, MARTIN
- WA *D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe.* Weimar, 1883-.
- (1522) Kirje Spalatinille. WA BR 556.
- (1530) *Sendbrief vom Dolmetschen.* [WA 30, II, 632–646] Suom. Kaarina Visakanto, Martti Luther, *Valitut teokset* 3. Porvoo: WSOY, 1983, 545–554.
- MOJOLA, ALOO OSOTSI & WENDLAND, ERNST
- 2003 ”Scripture Translation in the Era of Translation studies.” *Bible Translation: Frames of Reference.* Manchester: St. Jerome, 1–25.
- NIDA, E. A. & TABER, CHARLES
- 1969 *Theory and Practice of Translation.* New York: United Bible Societies.
- NORD, CHRISTIANE
- 2001 *Translating as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained.* Translation Theories Explained 1. Manchester: St. Jerome.
- REISS, KATHARINA & VERMEER, HANS J.
- 1986 *Mitä kääntäminen on: Teoriaa ja käytäntöä.* Lyhentäen suom. P. Roinila. Helsinki: Gaudeamus.
- RINTALA, ESKO
- 1969 *Heprean sanat sikseen.* Pieksämäki: Sisälähetysseura.
- DAN SPERBER & DEIDRE WILSON
- 1986 *Relevance: Communication & Cognition.* Oxford: Blackwell.
- STINE, PHILIP C.
- 2004 *Let the Words Be Written: The Lasting Influence of Eugene A. Nida.* Biblical Scholarship in North America 21. Atlanta: Society of Biblical Literature.
- UNITED BIBLE SOCIETIES
- 2004 *The Newport Declaration.*
- VAN DER JAGT, KRIJN
- 2010 ”Ethical Concerns and Worldview Perspectives in Bible Translation: An Inquiry into the Ethics of Bible Translation.” *The Bible Translator* 61, 101–122.
- VEHMAS-LEHTO, INKERI
- 2002 *Kopiointia vai kommunikointia? Johdatus käännösteoriaan* 3. painos. Helsinki: Finn Lectura.
- 2006 ”Relevanssiteoriastako ratkaisu kääntämisen ongelmiin?” *Käden käänteessä: Viittomakielen kääntämisen ja tulkkauksen teoriaa sekä käytäntöä.* Toim. N. Hytönen & T. Rissanen. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu & Finn Lectura, 84–107.
- WAARD, JAAN DE & NIDA, EUGENE A.
- 1986 *From One Language to Another: Functional Equivalence in Bible Translating.* New York: UBS.
- WILT, TIMOTHY
- 2003 ”Translation and Communication.” *Bible Translation: Frames of Reference.* Manchester: St. Jerome, 27–80.